

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME SEVİYESİNDEKİ ERGENLERİN DENETİM ODAĞI ÖZELLİKLERİNİN YARATICI DÜŞÜNCEYE ETKİSİ

Prof.Dr. Betül AYDIN*

Araş.Gör. A. Nilgün CANEL**

ÖZET

Bu araştırma, ilköğretim ikinci kademe seviyesindeki ergenlerde denetim odağı özelliğinin yaratıcı düşünceye olan etkisini ortaya koymak amacıyla planlanmış bir çalışmadır. Araştırma, 91'i erkek 44'ü kız olmak üzere, 135 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yaratıcı düşünceyi ölçmek amacıyla Torrance Yaratıcı Düşünce Testi, Denetim Odağını ölçmek amacıyla da Nowicki-Strickland Denetim Odağı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, yaratıcılığın alt boyutlarından sözel esnekliğe, şekilsel akıcılığa, şekilsel zenginleşmeye, denetim odağının etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yaratıcılığın sözel akıcılık, sözel orjinallik, şekilsel orjinallik, şekilsel başlıkların soyutluğu, şekilsel erken kapamaya direnç boyutlarına, denetim odağının bir etkisi bulunamamıştır.

Anahtar Sözcükler : Yaratıcılık, denetim odağı.

LOCUS OF CONTROL EFFECT ON CREATIVE THINKING IN SECONDARY SCHOOL CHILDREN

SUMMARY

The aim of this research is to explain the effects of locus of control on creative thinking at the level of high school adolescents. This research has been done among the 135 students. The Torrance Test of Creative Thinking has been used to measure the creativity. The Nowicki-Strickland Locus of Control Scale has been used to measure the locus of control. Finally, the effects of verbal flexibility, figural fluency and figural elaboration on locus of control have been examined.

Key Words : Creativity, locus of control.

Yaratıcılık son yıllarda tüm dünyada üzerinde özellikle durulan ve çeşitli araştırmalara konu olan önemli kavramlardan birisi haline gelmiştir.

---

* Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Ana Bilim Dalı

** Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Ana Bilim Dalı

Yaratıcılık konusu, toplumu geliştiren, yeni buluşlarla ilerlemeyi sağlayan bireylerin yetiştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Her yeni buluş ve ilerlemenin altında yaratıcı bir zekanın yattığı görülmektedir. Yaratıcılığın her yönüyle incelenip ortaya konulması, yaratıcı bireyin düşünce yapısının, kişilik özelliklerinin bilinmesi, yaratıcı kişilerin ortaya çıkarılması ve uygun eğitim ortamlarında yetiştirilmeleri, üzerinde durulması gereken konulardır.

Sürekli değişimin ve rekabetin egemen olduğu bir dünyada yaşamını sürdürmek zorunda olan günümüz insanının karşılaştığı sorunlara çözüm yolları bulabilmesinin yaratıcı düşünce ile mümkün olduğuna inanılmaktadır (Davaslıgil, 1991)

Yaratıcılık ihtiyaç duyan her insanın başvurabileceği, eğitim yoluyla uyarılıp geliştirilebilecek bir özelliktir. Her insanda az veya çok bulunabilecek bir özellik olan yaratıcılık, uygun eğitim ortamları ve koşullarında rahatlıkla geliştirilebilmektedir. (Yavuzer, 1989).

Yaratıcılık, bir öğrenme, düşünme, algılama biçimi olarak ileri sürülebilir. Torrance yaratıcılığı, sorunlara, bozukluklara, bilgi eksikliğine, kayıp öğelere, uyumsuzluğa karşı duyarlı olma, güçlülüğü tanımlama, çözüm arama, denenceler geliştirme, bu denenceleri değiştirme yada yeniden sınama, daha sonrada sonucu ortaya koyma olarak tanımlamaktadır (Eroğlu ve Bilge, 2001).

Yaratıcılık çocuk eğitiminin temellerinin başında gelir (Abacı, 2000). Yaratıcılığın erken yaşta keşfedilip, geliştirilmesinin önemi, eğitim sistemi içerisinde yaratıcı güce sahip bireylerin ortaya çıkarılması ve uygun eğitim ortamının sağlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Uygun bir eğitim ortamı sağlayabilmek ise önce yaratıcı bireyi tanımayı gerektirir. Yaratıcı bireyin kişilik özellikleri ve düşünce yapısı, verilecek eğitimi şekillendirmede büyük önem taşımaktadır.

Problem : İlköğretim, büyükçe bir bölümü yüksek öğretimden geçme olanağı bulamayan büyük bir öğrenci kitlesine yönelik olması bakımından büyük bir potansiyele eğitim vermektedir. İster doğrudan yaşama atılsın, ister yüksek öğrenimden geçip çeşitli meslekler edinsin, gençlerin fikir, bakış, tasarlama, plan, proje aşamalarında her alanda üretken olabilmeleri, ülkemizin öz gereksinim ve koşullarına uygun, özgün çözümler getirebilmeleri, gene ilköğretimde gerekli ve yeterli oranda yaratıcı biçimde yetiştirilmelerine bağlıdır. (San, 1985). Çocukların yaratıcılıklarını geliştirme fırsatı ve sorumluluğu ise her şeyden önce ebeveynlere ve öğretmenlere düşmektedir (Rein, Rein, 2000).

Bu çağdaki öğrencilerin yaratıcılıklarının ortaya çıkartılıp uygun iş ortamlarına yönlendirilmeleri ve hatta uygun lise eğitiminden geçmeye teşvik edilmeleri gerekmektedir. Zorunlu ilköğretim yılları sonrasında, eğitime devam etmeyen yaratıcı potansiyel, uygun iş ortamlarıyla kazanılabilir. Ayrıca ilköğretim sonrası yetenekli bireylerin yeteneklerini geliştirebilecekleri meslek liselerine yerleştirilmeleri bakımından da önemlidir.

Yaratıcılık konusu Türk Millî Eğitim Temel Kanunu'nda da "...Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmak" ve ".....Kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır" cümleleriyle ifade bulmaktadır (Hesapçioğlu, 1988).

Son yıllarda yaratıcılık konusunda Türkiye'de yapılan çalışma ve araştırmalar artarak devam etmekle beraber, henüz az sayıda ve yetersizdir. Yaratıcılık üzerine Türkiye'de yapılan çalışmalarda araştırmaların, zeka, okul başarısı, sosyoekonomik durum, cinsiyet, aile yapısı ve özellikleri ve meslek seçimi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu araştırmanın amacı ise, ortaokul seviyesindeki yaratıcı ergenlerin denetim odağı özellikleri açısından incelenmesidir.

Birey sosyal gelişim süreci içinde çocukluktan başlayarak, hangi davranışların hangi sonuçları doğuracağı ve hangi sonuçların kendi davranışlarından kaynaklandığı konusunda oldukça tutarlı beklentiler geliştirir. Rotter bu beklentileri, içsel yada dışsal kontrol kaynağına inanç olarak nitelendirerek, yaşamdaki olumlu yada olumsuz sonuçları (ödül ve cezaları) belirleyen güçlerin yoğunlaştığı yere "denetim odağı" adını vermiştir (Yeşilyaprak, 1990)

Denetim odağının bireyin davranışları üzerinde etkisini araştıran pek çok çalışma, araştırmacılık ve bilgi toplama, bilgiden yararlanma, doyumu erteleyebilme, uyma ve boyun eğme, problem çözme ve akademik başarı gibi alanlarda etkili bir değişken olduğunu kanıtlamıştır (Yeşilyaprak, 1990).

Denetim odağının bilgiden yararlanma ve problem çözme alanlarında da etkili bir değişken olması ve yaratıcılığında bir problem çözme süreci olarak ele alınması, denetim odağı- yaratıcılık ilişkisini akla getirmektedir.

Dıştan denetimli bireyler olayları, kader, şans ya da başkalarının denetimi altında algılama eğilimindedirler (Sungur, 1992:266). Oysa yaratıcı bireyler kaderci değil, akla mantığa değer veren, problem çözme yeteneklerine güvenen bireylerdir (Aslan, 1989:11). İçten denetimli bireyler ise toplumsal olaylarda aktif, entelektüel ve akademik etkinliklerde daha fazla zaman harcayan bireylerdir (Yeşilyaprak, 1988:6)

Yurt dışında yapılan pek çok araştırmada, yaratıcılıkta daha çok içten denetimliliğin etkili olabileceğine dair bir takım bulgular vardır (Dowd, 1989:245 ; Woodman, Schoenfeldt, 1989:85 ; Frances ve Dllia, 1991 :927-928). Ancak bir takım araştırmalarda da, dıştan denetimliliğin etkisinden de söz edilmektedir (Sungur, 1982:81 ; Woodman, Schoenfeld, 1989:85 ; Flynn, 1991:131-139).

Türkiye'de yapılan araştırmalarda ise, denetim odağı ve yaratıcılık açısından bakıldığında, denetim odağının genellikle alt boyut olarak ele alındığı görülmektedir. Yaratıcı bireylerin kişilik özelliklerinin bilinmesi, bu bireylerin ortaya çıkartılıp tanınmasında, değerlendirilmesinde ve bu bireylere yapılacak psikolojik yardımlarda önemli bir konudur. Kişilik özelliklerinin ortaya konması, daha sonra yapılacak araştırmalara ışık tutması ve yeni

araştırma sahaları açması bakımından da önemlidir. Ayrıca rehberlik servislerinde çalışan danışmanların yaratıcı bireyler hakkında daha fazla bilgiye sahip olmaları, bu bireylerin tespiti ve yapılacak yardımlar açısından da önemlidir.

Bu sebeplerden dolayı, bu çalışmada yaratıcılığın, özellikle ülkemizde en az ele alınmış konularından biri olan denetim odağı açısından incelenmesi uygun görülmüştür.

Araştırmada ilköğretim ikinci kademe seviyesindeki ergenlerin denetim odağı özelliklerinin yaratıcı düşünceye etkisi olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmaya on beş yaş gurubundaki ergenler dahil edilmiştir. Gesell'e göre (Yavuzer,1985:305'den aktarma), bireydeki en belirgin farklılıklar, ergenliğin ortalarında görülür. Gesell bunu 14-15-16 yaş dilimleri olarak belirlemiştir. Ayrıca pek çok araştırma sonucunda, toplumsal ve kişilik özellikleriyle ilgili alanlardaki bireysel farklılıkların bu yaşta ortaya çıktığı, yetenek ve eğilimlerinde bu yaşta belirginleştiği ifade edilmektedir (Meyer, Dusek, 1979). Özellikle yetenek ve eğilimlerin bu yaşta belirginleşmesinden dolayı, araştırmaya 15 yaş gurubunun dahil edilmesi planlanmıştır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, ilköğretim ikinci kademe seviyesindeki ergenlerin denetim odağı özelliklerinin yaratıcı düşünceye etkisini ortaya koymaktır.

Bu çalışmada genel amaca ulaşmak için aşağıdaki denenceler test edilmiştir:

1. Yaratıcılığın alt boyutlarından sözel akıcılığa denetim odağının etkisinin olup olmadığının belirlenmesi.
2. Yaratıcılığın alt boyutlarından sözel esnekliğe denetim odağının etkisinin olup olmadığının belirlenmesi.
3. Yaratıcılığın alt boyutlarından sözel orijinalliğe denetim odağının etkisinin olup olmadığının belirlenmesi.
4. Yaratıcılığın alt boyutlarından şekilsel akıcılığa denetim odağının etkisinin olup olmadığının belirlenmesi.
5. Yaratıcılığın alt boyutlarından şekilsel orijinalliğe denetim odağının etkisinin olup olmadığının belirlenmesi.
6. Yaratıcılığın alt boyutlarından şekilsel başlıkların soyutluğuna denetim odağının etkisinin olup olmadığının belirlenmesi.
7. Yaratıcılığın alt boyutlarından şekilsel zenginleşmeye denetim odağının etkisinin olup olmadığının belirlenmesi.
8. Yaratıcılığın alt boyutlarından şekilsel erken kapamaya dirence denetim odağının etkisinin olup olmadığının belirlenmesi.

9. Yaratıcılığın alt boyutlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi.
10. Denetim odağının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi.

Önem

Araştırma, ilköğretim ikinci kademe seviyesindeki ergenlerin yaratıcılıklarında denetim odağının etkisinin ortaya konulması bakımından önemlidir.

Yaratıcı kişiliğin denetim odağı açısından ortaya konularak, daha sonraki araştırmalara ve eğitim sistemlerine ışık tutması ve yaratıcı ergenlerle ilgilenen eğitimcilerin, psikolojik danışmanların, öğretmenlerin v.b. aydınlatılması bakımından önemli görülmektedir.

Sayıtlar

Bu araştırmada aşağıdaki sayıtlardan hareket edilmiştir:

1. Araştırmanın örneklemini İstanbul ili dahilinde yabancı dille öğretim yapan özel okullar arasından seçkisiz (random) yöntemiyle seçildiğinden, evreni temsil ettiği kabul edilmektedir.
2. Araştırmada yaratıcılığı ölçmek üzere kullanılan Torrance Yaratıcı Düşünce Testi ve denetim odağını ölçmek amacıyla kullanılan Nowicki-Strickland Denetim Odağı Ölçeği'nin, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları gerçekleştirilmiş, Türk Kültürü'nde daha önce de bazı araştırmalarda ölçek olarak kullanılmış olduklarından, geçerli ve güvenilir araçlar oldukları kabul edilmektedir.
3. Araştırmanın örneklemini oluşturan öğrencilerin, durumlarını içtenlikle ve yansızlık ilkesiyle yansıttıkları kabul edilmektedir.

Sınırlılıklar:

1. Örneklem İstanbul ili sınırları içinde yabancı dille öğretim yapan okullardan seçkisiz yöntemle oluşturulmuştur. Araştırmaya dahil edilen denekler, bu okulların popülasyonu ile sınırlıdır.
2. Örneklemi oluşturan öğrencilerin yaşları, bu araştırma için 15 olarak sınırlandırılmıştır.
3. Araştırmanın verileri, yaratıcılığı ölçmek üzere kullanılan Torrance Yaratıcı Düşünce Testi'nin şekil formundaki üç alt test ve sözel formundaki üç alt test ile sınırlandırılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma halen varolan bir durumu, varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçladığından Tarama Modeli tasarımına uygun olarak hazırlanmıştır. Araştırmada İstanbul ili dahilinde yabancı dille öğrenim gören ergenlerin denetim odağı özelliklerinin yaratıcı düşünceye etkisi incelenmektedir.

Araştırma Gurubu

Araştırmada evreni, İstanbul ili dahilindeki yabancı dille öğretim yapan tüm özel okullar oluşturmaktadır. Yabancı dille öğretim yapan özel okullara alınan ergenler, ilkokuldan itibaren bilişsel yeteneklerini uyarıcı bir program çerçevesinde özel olarak eğitilmiş olduklarından dolayı, bu ergenler arasında yaratıcı bireylerin çıkma olasılığının yüksek olacağı düşünülmüştür. Bu evrenden seçkisiz (random) yöntemle seçilen okullar, araştırma evrenini oluşturmaktadır.

Araştırmanın örnekleme, evrenden seçkisiz yöntemle seçilen okullardan, 15 yaş gurubu ergenler arasında örneklem büyüklüğü formülünden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Örneklem büyüklüğü, formül esas alınarak yapılan değerlendirmede 125 olarak belirlenmiştir. Öğrencilere ulaşmadaki bazı güçlükler göz önüne alınarak 135 öğrenciye ulaşılması planlanmıştır. Araştırmanın örnekleme Saint Joseph Özel Fransız Lisesi ve Özel Işık Lisesi öğrencilerinden ilköğretim son sınıfa giden 91 erkek ve 44 kız olan 15 yaş gurubunu temsil eden 135 kişiden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın amaçları doğrultusunda iki ölçeğin kullanılması planlanmıştır. Yaratıcılığı ölçmek amacıyla Torrance Yaratıcı Düşünce Testi (Torrance Test of Creative Thinking) (1966) ve denetim odağını ölçmek amacıyla Nowicki Strickland Denetim Odağı Ölçeği (1973) kullanılmıştır.

Torrance Yaratıcı Düşünce Testi, yuvadan üniversiteye kadar her eğitim ve kültür seviyesinde uygulanabilir şekilde hazırlanmış bir testtir (Torrance, 1984 ; Torrance, 1990) Ölçek, Sözel (Verbal) ve Şekilsel (Figural) olarak iki bölümden oluşmaktadır. Her iki kısımda kapsayan iki paralel formu bulunmaktadır. Bu araştırmada form A kullanılmıştır. Araştırmada testin şekil bölümünün kapsadığı üç alt test – resim oluşturma, resim tamamlama, paralel çizgiler- ve şekil bölümünün yedi alt testinden – soru sorma, nedenleri tahmin etme ve sonuçları tahmin etme- alt testleri kullanılmıştır. Bu üç alt testin, sebep-sonuç ilişkisi kurmaya yönelik olması bakımından, denetim odağı üzerinde daha belirleyici olacağı düşünülmüştür. Bu sebeple bu üç alt testin kullanılması planlanmıştır.

Sözel Test, sözel akıcılık, sözel esneklik ve sözel orijinallik açısından ayrı ayrı puanlanmaktadır. Şekil Testi ise, şekilsel akıcılık, şekilsel orijinallik, şekilsel başlıkların soyutluğu, şekilsel zenginleştirme ve şekilsel erken kapamaya direnç açılarından puanlanmaktadır.

Araştırmada bireyin kişilik özelliklerinden denetim odağını ölçmek amacıyla Nowicki Strickland Denetim Odağı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek pekiştirmenin içsel yada dışsal denetimine ilişkin genelleştirilmiş beklentileri ölçmektedir (Yeşilyaprak, 1988:122-123)

Ölçek akademik yeterlilik, sosyal olgunlaşma, bağımsızlık, üstesinden gelme ve kendi başına güdülenme ile ilgili davranışları betimleyen “Evet-Hayır” türünden yanıtlamayı gerektiren 40 soruluk bir kalem kağıt testidir. Ölçekten alınan yüksek puanlar “dıştan denetimliliği”, düşük puanlar ise “içten denetimliliği” ortaya koymaktadır.

Verilerin Çözümlemesi

Uygulamalar tamamlandıktan sonra testler değerlendirilip puanlanmıştır. Puanlamalar, yaratıcılığın sekiz alt boyutundan alınan puanlar ve denetim odağı puanları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Öncelikle bu sekiz alt boyutun ve denetim odağının aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Daha sonra yaratıcılık boyutlarının denetim odağı üzerinde bir etkisi olup olmadığını incelemek amacıyla yaratıcılık puanlarının dağılımı açısından denetim odağı Ç1 (%25), Ç2 (%50), Ç3 (%75), Ç4 (%100) olarak dört çeyrek halinde gruplandırılmıştır.

Grup ortalamalarının değişimi tek yönlü varyans analiziyle karşılaştırılmıştır. Anlamli çıkan gurup ortalamalarının her biri teker teker t testi ile karşılaştırılarak guruplar arası farkın hangi guruptan kaynaklandığının incelenmesi planlanmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonucunda elde edilen F değerinin anlamlı çıkmadığı durumlarda guruplar arasında fark olmadığı gerekçesiyle t testi yapmaya gerek duyulmamıştır.

Yaratıcılık ve denetim odağı açısından cinsiyet farklılıkları da aynı şekilde ele alınmıştır. Araştırmada 0.05 manidarlık düzeyi kabul edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci amacı bireyin kişilik özelliklerinden denetim odağı seviyesinin, yaratıcı düşüncenin alt boyutlarından sözel akıcılık yeteneğine etkili bir faktör olup olmadığını incelemesidir.

Bu amaç doğrultusunda denetim odağı dağılımı esas alınarak guruplanan sözel akıcılık ortalamaları arasında önemli bir fark olmadığı istatistiksel değerlendirmelerle saptanmıştır.

Sözel akıcılık yaratıcı düşüncede neden- sonuç ilişkileri doğrultusunda bireyin düşünce akışını değerlendiren bir alt boyuttur. Sadece ortalamalar göz önüne alınarak, birinci gurubu oluşturan ve en yüksek içten denetimlilik ortalaması veren gurubun, neden-sonuç

ilişkileri doğrultusunda düşünce üretmekte, dıştan denetimli guruptan daha düşük puanlar aldıkları görülmektedir. İstatiksel açıdan önemli bir fark göstermemesine rağmen, bu konunun üzerinde durulmaya değer olduğu düşünülmektedir. İçten denetimli bireylerin yaşamı ve olayları değerlendirmekteki pekiştiricileri kendi kişisel özelliklerine bağlamalarından dolayı, düşünce üretimlerini sınırlandırıcı bir rol oynamış olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın ikinci amacı denetim odağı seviyesinin, yaratıcı düşüncenin alt boyutların sözel esneklik seviyesine etkili bir faktör olup olmadığının incelenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda denetim odağı dağılımı esas alınarak guruplanan sözel esneklik ortalamaları arasında önemli bir fark olduğu istatistiksel değerlendirmelerle saptanmıştır (F= 2,809). Denetim odağının birinci ve dördüncü guruplarının sözel esneklik yaratıcılıkları birbirinden farklıdır. Denetim odağı testinden alınan puanların düşüklüğünün içten denetimliliği, yüksekliğinin ise dıştan denetimliliği gösterdiği göz önüne alınarak, dördüncü guruba tekabül eden dıştan denetimlilerin sözel esneklik yaratıcılıkları, birinci guruba tekabül eden içten denetimlilerin sözel esneklik yaratıcılıklarından daha yüksektir.

Görüldüğü gibi yaratıcılığın alt boyutlarından sözel esnekliğe denetim odağının dıştan denetimlilik yönünün etkisi olduğu saptanmıştır.

Yardley ve Bolen'in (1980) yaptığı bir çalışmada, şekilsel esneklikte, dıştan denetimli kızların puanları yüksek bulunmuştur Richmond ve De La Serna (1980) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada da dıştan denetimlilerin içten denetimlilerden daha yaratıcı oldukları bulunmuştur (Woodman, Schoenfeldt,1989).. Yaratıcılıkta içten denetimliliğin etkisini ortaya koyan pek çok çalışmaya rağmen, bazı çalışmalarda da dıştan denetimli olanların yaratıcılık faktörlerinden yaratıcılık faktörlerinden yüksek puanlar aldıkları görülmektedir (Sungur,1992:81)

Sözel esneklik, konu hakkında mümkün olduğu kadar çok çeşitli kategorilerde fikir üretebilme yeteneğidir. Torrance Yaratıcı Düşünce Testi'nin sözel kısmı neden-sonuç ilişkilerini kurmaya yöneliktir. Deneğin ne kadar farklı kategorilerde soru sorabildiği ve neden-sonuç üretebildiği önemlidir. Dıştan denetimli bireyler ise, olayların neden ve sonuçlarını (ödül ve cezaları) kendi dışlarındaki etkenlere bağlayan bireylerdir (Sungur, 1992:80). Böyle bir çalışmada kendilerinden neden ve sonuçları tahmin etmeleri istendiğinde, olayları dış etkenlere bağlama eğilimleri dolayısıyla pek çok farklı kategoride fikir üretebildikleri düşünülebilir. İçten denetimli bireyler olayların nedenlerini ve sonuçlarını kendi davranışlarına bağlı olarak algılamaktadırlar (Sungur, 1992:80). İçten denetimli bireylerin bu yöndeki özelliklerinin farklı kategorilerde fikir üretebilmelerini etkilemiş olduğu ve bu nedenle farklı kategorilerde fikir üretebilme yeteneği olan sözel esneklikten daha düşük puan aldıkları düşünülmektedir.

Araştırmanın üçüncü amacı bireyin kişilik özelliklerinden denetim odağı seviyesinin, yaratıcı düşüncenin alt boyutlarından sözel orijinallik yeteneğine etkili bir faktör olup olmadığının incelenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda denetim odağı dağılımı esas alınarak guruplanan sözel orijinallik ortalamaları arasında önemli bir fark olmadığı yapılan değerlendirmeler sonucunda saptanmıştır.

Sadece ortalamalar göz önüne alınarak bakıldığında, birinci gurubu oluşturan ve en yüksek içten denetimlilik ortalaması veren gurubun, neden-sonuç ilişkileri doğrultusunda düşünce üretmekte, dıştan denetimli guruptan daha düşük puanlar aldıkları görülmektedir. İstatiksel anlamda önemli bir fark göstermemesine rağmen, ortalamalar arasındaki farkın, dıştan denetimli bireylerin kendilerini sınırlamayan ve düşüncede soyutlama yapmaya daha yatkın bireyler olabilecekleri, başka araştırmalar çerçevesinde incelenmeye değer bir konudur.

Araştırmanın dördüncü amacı, denetim odağı seviyesinin yaratıcı düşüncenin alt boyutlarından şekilsel akıcılık yeteneğine etkili bir faktör olup olmadığının incelenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda denetim odağı dağılımı esas alınarak guruplanan sözel orijinallik ortalamaları arasında önemli bir fark olduğu istatistiksel değerlendirmelerle saptanmıştır ($F= 3.425$). Araştırmada denetim odağının içten denetimliliğe yakın ve dıştan denetimli guruplarının şekilsel akıcılık yaratıcılığını etkilediği görülmektedir. İlgili literatürde, denetim odağının her iki yönünü de destekleyen bulgular söz konusudur. Woodman'ın (1989)araştırmasında, dıştan denetimli kızların şekilsel akıcılık puanları yüksek bulunmuştur. Doowd'un (1989) gerçekleştirdiği araştırmaya göre ise, içten denetimli bireylerin akıcılık bölümlerinden anlamlı derecede yüksek puanlar aldıklarını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın beşinci amacı, denetim odağı seviyesinin, yaratıcı düşüncenin alt boyutlarından şekilsel orijinallik yeteneğine etkili bir faktör olup olmadığının incelenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda denetim odağı dağılımı esas alınarak guruplanan şekilsel orijinallik ortalamaları arasında önemli bir fark olmadığı görülmüştür.

Aynı şekilde sözel orijinallik ortalamaları arasında da önemli bir fark bulunamamıştır. Orijinalliğin gerek şekilsel gerekse de sözel boyutlarına, denetim odağının önemli bir etki yaratmadığı düşünülmektedir.

Araştırmanın altıncı amacı, bireyin kişilik özelliklerinden denetim odağı seviyesinin, yaratıcı düşüncenin alt boyutlarından şekilsel başlıkların soyutluğu yeteneğine etkili bir faktör olup olmadığının incelenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda, denetim odağı dağılımını esas alınarak guruplanan şekilsel başlıkların soyutluğu ortalamaları arasında önemli bir fark olmadığı görülmüştür. Böylece

soyutlama yeteneğinin denetim odağı tarafından etkilenmeyen bir faktör olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın yedinci amacı, denetim odağının yaratıcı düşüncenin alt boyutlarından şekilsel zenginleştirme yeteneğine etkili bir faktör olup olmadığının incelenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda denetim odağı dağılımı esas alınarak guruplanan şekilsel zenginleştirme ortalamaları arasında önemli bir fark olduğu, istatistiksel değerlendirmelerle saptanmıştır ($F=2,973$). Bulgular doğrultusunda, denetim odağının dıştan denetimlilik özelliğinin, şekilsel zenginleştirme üzerinde önemli bir etkisi olduğundan söz edilebilir.

Yurt dışında yapılan çeşitli araştırmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Dowd'un (1980) yaptıkları araştırmalarında, dıştan denetimli bireyler Torrance Yaratıcı Düşünce Testi'nin alışılmamış kullanımlar kısmından anlamlı derecede yüksek zenginleştirme puanları almışlardır.

Araştırmanın sekizinci amacı, denetim odağı seviyesinin, yaratıcı düşüncenin alt boyutlarından şekilsel erke kapamaya direnç yeteneğine etkili bir faktör olup olmadığının incelenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda denetim odağı dağılımı esas alınarak guruplanan şekilsel erken kapamaya direnç ortalamaları arasında önemli bir fark olmadığı saptanmıştır.

Şekilsel erken kapamaya direnç yeteneği, zihinsel süreçlerde işlek düşünme, üretme, soyutlama eğilimi, sonucu geciktirebilme, kapsamlı düşünebilme, kuvvetli ve orijinal imaj şansı yaratabilme yeteneklerini içermektedir. Sadece ortalamalar düzeyinde sonuçlara bakıldığında, içten denetimli bireylerin, bu yetenekler açısından, dıştan denetimlilere göre daha düşük bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir.

Görüldüğü gibi denetim odağı özelliğinin, yaratıcı düşüncenin alt boyutlarından sadece üçünde (sözel esneklik, şekilsel akıcılık, şekilsel zenginleştirme) etkili bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın dokuzuncu amacı, yaratıcılığın alt boyutlarının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığının ortaya konması şeklinde yapılandırılmıştır.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda, yaratıcılığın alt boyutlarından şekilsel orijinallik ($F=2,67$) ve şekilsel başlıkların soyutluğu ($F=3,22$) bölümlerinin kızlarda ve erkeklerde, önemli derecede farklılaştığı değerlendirilmiştir. Yaratıcılığın diğer boyutlarında önemli bir farklılık bulunamamıştır.

Şekilsel orijinallik cinsiyet üzerindeki etkisi incelendiğinde, erkeklerin ortalamalarının kızların ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda, erkeklerin şekilsel orijinallik yeteneklerinin, kızlardan daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Bununla birlikte şekilsel başlıkların soyutluğu incelendiğinde, erkeklerin ortalamalarının, kızların ortalamalarından daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durumda da, kızların şekilsel başlıkların soyutluğu yeteneğinin, erkeklerden daha fazla olduğu şeklinde bir değerlendirmeye gidilebilir.

Yaratıcılıkta cinsiyetin rolü üzerinde ilgili literatür incelendiğinde, genellikle cinsiyetin yaratıcılık üzerinde etkili olmadığı görülmektedir (Ömeroğlu,1986 ; Sandwith,1978; Mangır, Çağatay, Aral,1991 ; Mc Clelland, Yewchuk, Murcahy,1991). Bu araştırmanın sonucunda da, yaratıcılığın sekiz alt boyutundan sadece ikisinde anlamlı bir farklılığın çıkması, konuyla ilgili literatürü destekler mahiyettedir.

Şekilsel orijinallik sık görülmeyen, herkesin kolaylıkla düşünemeyeceği cevaplar üretme yeteneğidir. Araştırmanın bu bulgusu, Türk toplumunda erkek çocuğa verilen değer doğrultusunda (Kağıtçıbaşı,1990:47), erkek çocuğun daha özgür bir ortamda yetiştirilmesinin, düşünce yapısına da yansıtıldığını ve düşünce üretmede daha bağımsız davranabildiklerini düşündürmektedir.

Şekilsel başlıkların soyutluğu ise, konunun özünü kavrayabilen, yapılan resmin süreç ve sentezini içeren başlıklar koyabilme yeteneğiyle ilgili bir alt boyuttur. Bu bölümde ise kızlar erkeklerden daha başarılı bulunmuştur. Uygulanan testler incelendiğinde, genellikle kızların konu başlığı bulmaya eğilimli olduğu, erkeklerin büyük kısmının ise, konu başlıklarını boş bıraktıkları görülmektedir. Gurubun bu özelliği dikkate alınarak, bu konunun daha ayrıntılı başka araştırmalar çerçevesinde incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın onuncu amacı, denetim odağının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmaktır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, denetim odağının kızlarda ve erkeklerde önemli derecede farklılaştığı görülmektedir ($F=1,98$). Kızların denetim odağı ortalamalarının erkeklerin denetim odağı ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı ölçeğinden yüksek puanlar almanın dıştan denetimliliğe işaret ettiği düşünüldüğünde, bu sonuçlara göre kızların erkeklerden daha dıştan denetimli oldukları değerlendirilebilir.

Flynn'in (1991:135-139) araştırmasının sonucuna göre, kızlar, erkeklerden anlamlı ölçüde daha dıştan denetimli bulunmuşlardır. Yurt dışında yapılan pek çok araştırma sonucunda bu bulguyu destekler nitelikte gözükmektedir (Yeşilyaprak, 1988:202).

Toplumumuzda kızlar, erkeklere nazaran daha baskılı, geleneksel ve daha koruyucu bir biçimde yetiştirilmektedirler (Kağıtçıbaşı, 1990:47). Ailenin baskılı, koruyucu, geleneksel tutumlarının, kızlarda kısıtlı ve edilgen cinsiyet rolleri edinmelerine, erkeklere nazaran daha kuşkulu, güvensiz, kısıtlı girişim gücü olan, bağımlı bir kişilik yapısı geliştirmelerine sebep olmaktadır (Yeşilyaprak, 1988:200).

Bu durumda, kızların, erkeklere göre daha az davranış serbestliğine sahip olmaları desteklemektedir ve bu yönden geleneksel çocuk yetiştirme tutumları doğrultusunda beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma sayesinde, ilköğretim ikinci kademe seviyesindeki ergenlerin denetim odağı özelliklerinin yaratıcı düşünceye etkisinin olup olmadığı konusuna, bulgular doğrultusunda bir açıklama getirilmiştir. Bu araştırmanın sonucunda, denetim odağının, yaratıcılığın bazı alt boyutlarında etkili olabildiği ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce konunun değişik yaş grupları, farklı okul tipleri ve farklı değişkenler açısından incelenmesinde fayda görülmektedir. Araştırma bulguları çerçevesinde, uygulamaya ve yeni araştırmalara yönelik olarak bazı önerilerde bulunulabilir.

Öncelikle, eğitim ortamında yaratıcı bireylerle karşılaşacak kişilerin bu bireyleri ayırt edebilmeleri gerekmektedir. Bu amaçla rehberlik servislerinde yaratıcılığı ölçebilecek uzman rehberlerin bulunması ve konuya gereken önemin verilmesi gerekli görülmektedir. Ayrıca yaratıcılığın her kişide bulunan ve geliştirilebilir nitelikte bir kavram olması, yaratıcılığı geliştirmek üzere okullarda gerçekleştirilecek faaliyetlerin önemini arttırmaktadır. Eğitim sistemi içerisinde öğrencilerin yaratıcılığını geliştirebilecek programlara yer verilmelidir.

Yaratıcı öğrencilerin rehberlik servisleri tarafından düzenli izlenmeleri, uygun meslek seçimi konusunda kendilerine yardımcı olunabilmesi açısından önemli olan bir başka husustur. Yaratıcı bireyin çevresi, (okul, atölye, oyun odası v.b.), ilgi ve yetenekleri doğrultusunda geliştirilmelidir.

Araştırma bulgularına göre dikkat çeken denetim odağı-yaratıcılık ilişkisi göz önüne alınırsa, aileler, çocuk yetiştirirken çocuklarının yaratıcılıklarını bastırmamak üzere bilgilendirilmeli, yaratıcılığı engelleyen ebeveyn davranışları hakkında aydınlatılarak, çocuklarının yaratıcılıklarını destekleme konusunda cesaretlendirilmelidirler. Gerek yaratıcılık gerekse de denetim odağı özellikleri açısından cinsiyet farklılıklarının üzerine eğilmelidir. Olumsuz yönde etkileyici unsurlar araştırılarak, bertaraf edilme yoluna gidilebilir..Yaratıcı öğrencilerin sadece denetim odağı açısından değil, diğer kişilik özellikleri açısından da tanınması önemlidir.

Gerçekleştirilen araştırma, daha ileri yaş grupları üzerinde de denenerek, elde edilen sonuçların tartışılmasında fayda görülmektedir. Aynı zamanda, Türk çocukları için kendi kültürümüze yönelik bir yaratıcılık ölçüm aracının, ülkenin her yerinden yaratıcılığı yüksek çocukların tespiti açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abacı, O. (2000). **Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Görsel Sanat Eğitimi**. Morpa Yayınları. İstanbul.
- Davashgil, Ü. (1991). **Üstün Olma Niteliğini Kazanma**. Eğitim ve Bilim, Sayı:82, Cilt:15 Ankara.
- Dowd, E.T. (1989). *The Self and Creativity*. **Handbook of Creativity**. New York.p:245
- Eroğlu, Y.Ç.; Bilge, F. (2001) **Sınıfta Rehberlik Etkinlikleri**. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara. S: 90-93.
- Flynn, T.M. (1991) *Achievement, Self Concept and Locus of Control*. **Early Child Development and Care**. Vol:74. p:131-139.
- Hesapçioğlu, M. (1988).**Öğretim İlke ve Yöntemleri**. Beta Basım Yayım Dağıtım. İstanbul.
- Kağıtçıbaşı,Ç. (1990). **İnsan, Aile, Kültür**. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Mangır, M. ; Çağatay-Aral, N. (1991). *alt ve Üst Sosyoekonomik Düzeydeki Dokuz Yaş Çocuklarının Yaratıcılıklarını Etkileyen Bazı Faktörlerin İncelenmesi*. **Eğitim ve Bilim**. Sayı: 79, Cilt:15. Ankara.
- Mc Clelland, R. ; Yevchuk, C. ; Mulcahy, R. (1991). *Locus of Control in Underachieving and Achieving Gifted Students*. **Journal for the Education of the Gifted**. Sum.win.(sic.), Vol:14(4).
- Meyer,J. ; Dusek,J. (1979). **Child Psychology**. D.C. Health and Company. Toronto.
- Ömeroğlu, E. (1991). **Okul Öncesi Öğretmenin Niteliğinin Geliştirilmesinde Yaratıcı Drama Eğitiminin Rolü**. Eğitimde Arayışlar 1. Sempozyumu Bildiri Metinleri. Kültür Koleji Yayınları. İstanbul.
- Özertem, T. (1983). *Okul Öncesi Eğitiminde Yaratıcı Etkinliklerin Önemi*. **Okul Öncesi Eğitim Ve Sorunları**. Türk Eğitim Derneği Yayınları. Ankara.
- Rein, R.P. ; Rein, R. (2000) **Çocuğunuzun Beceri Ve Yeteneklerini Nasıl Geliştirebilirsiniz?** Özgür Yayınevleri. İstanbul.
- San, İ. 1985. **Yaratıcı Kişiliğın Gelişmesinde Orta Öğretimin Rolü**. Bugünden Yarına Orta Öğretimimiz. Türk Eğitim Derneği Yayınları.Ankara.
- Sandwith, N. (1978). The Effect of Training for Creativity on the Diverjant Thinking ağabeylities of a Sample of Turkish Ninth Graders. Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmanış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sungur, N. (1992). **Yaratıcı Düşünce**. Özgür Yayın Dağıtım.İstanbul.
- Torrance, E. P. (1990). **Torrance Test of creative Thinking Manuel For Scoring And İnterpreting Results Verbal Forms A And B**. Scholasting Testing Service Inc.

Torrance,E.P ; Orlow,E.B.(1984). **Torrance Test of Creative Thinking Streamlined (Revised) Manual Including Norms and Directions for Administering and Scoring Figural A and B.** Scholastic Testing Service Inc.,Illinois

Woodman, R. ; Schoenfeldt, L.F. (1989). *Individual Differences in Creativity.* **Hand Book of Creativity.** Newyork. p: 85.

Yavuzer, H. (1989). **Yaratıcılık.** Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yavuzer, H. (1985). **Çocuk Psikolojisi.** Altın Kitaplar Yayınevi İstanbul.

Yeşilyaprak, B. (1990). *Gençlerde Denetim Odağı ve Ön Koşulları.* **V.Ulusal Psikoloji Kongresi.** Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İzmir.